TAMPEREEN YLIOPISTO

Transsukupuolisuus: diagnostiikka

Aino Mattila

17.2.2011

Reproduktioendokrinologian kurssi

17.-18.2.2011 Helsinki

Sidonnaisuudet

- **LT, psykiatrian erikoislääkäri, yleissairaalapsykiatrian erityispätevyys**
- **Päätoimi**
  - sosiaalipsykiatrian apulaisopettaja, terveystieteiden yksikkö, TaY
- **Sivutoimi**
  - erikoislääkäri, TRANS-poliklinikka, TAYS
- **Toiminta terveydenhuollon ohjaukseen pyrkivissä hankkeissa**
  - Pirkanmaan sairaanhoitopiirin alueen kuntoutuksen asiakasyhteistyötoimikunnan Länsi-Suomen lääninhallituksen kaudelle 2008-2011 nimittämä jäsen
- **Muut sidonnaisuudet**
  - Suomen Seksologisen Seuran eettisen jaoksen jäsen

Mitä on sukupuoli?

Sukupuolen eri ulottuvuuksia

- biologinen sukupuoli l. sex (objektiivinen)
  - kromosomit, aivot, ulkoiset sukuelimet, sekundaariset sp-tunnusmerkit
- psyykkinen sukupuoli l. gender identity (subjektiivinen)
  - sukupuoli-identiteetti: peruskäsitys siitä, mihin sukupuoleen kuuluu + tähän liittyvä tunne
- sosiaalinen sukupuoli l. gender role (objektiivinen ja subjektiivinen)
  - sukupuoliroolit: oman identiteetin mukainen tai vastainen
  - juridinen sukupuoli (henkilötunnus)

Sukupuoli janalla?

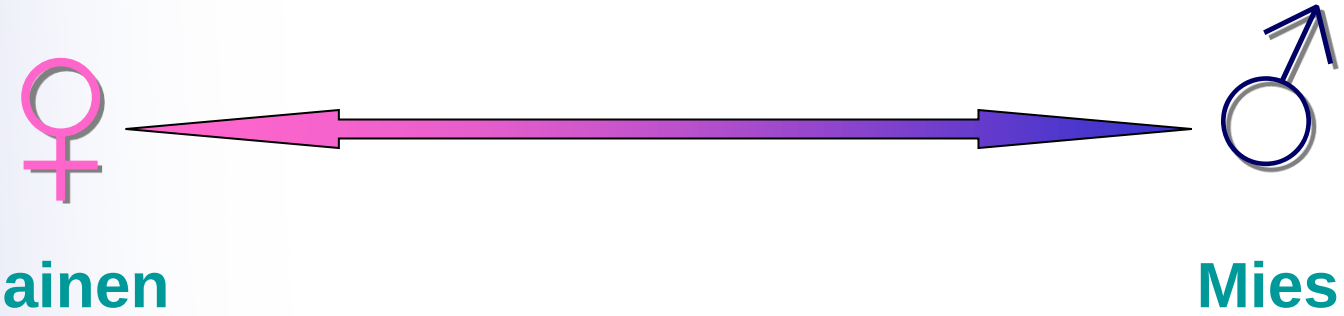

- fyysiset ominaisuudet?
- ulkoiset piirteet, aivot, hormonitoiminta, geenit?
- rooliodotukset?
- koettu identiteetti?

Sukupuoli nelikentässä?

NAINEN	ANDROGYYNI
SUKUPUOLI-NEUTRAALI	MIES

Sukupuoli-identiteetti

- **GID eli gender identity disorder (DSM-IV) eli sukupuoli-identiteetin häiriö**
- **transseksuaalisuus → transsukupuolisuus: ensisijaisesti *identiteettiin,* ei seksuaalisuuteen liittyvä ilmiö**
- **seksuaalinen suuntautuminen eri asia**
  - **transsukupuolinen ihminen voi olla heteroseksuaalisesti, homoseksuaalisesti tai biseksuaalisesti orientoitunut, tai aseksuaalinen**

F64.0 Transseksuaalisuus

Tavallisesti henkilöllä on tunne oman anatomisen sukupuolen epämiellyttävyydestä tai epäasianmukaisuudesta.

A. Halu elää ja tulla hyväksytyksi vastakkaisen sukupuolen edustajana. Tavallisesti tähän liittyy toive saada kirurgista ja hormonaalista hoitoa oman ruumiin muuttamiseksi mahdollisimman samankaltaiseksi kuin toivottu sukupuoli.

B. Transseksuaalisen identiteetin kokemus on kestänyt vähintään kaksi vuotta.

C. Kyseessä ei ole muun mielenterveyshäiriön, esimerkiksi skitsofrenian oire tai kromosomipoikkeavuus.

F64.0 Transsukupuolisuus

Tavallisesti henkilöllä on tunne oman anatomisen sukupuolen epämiellyttävyydestä tai epäasianmukaisuudesta.

A. Halu elää ja tulla hyväksytyksi vastakkaisen sukupuolen edustajana. Tavallisesti tähän liittyy toive saada kirurgista ja hormonaalista hoitoa oman ruumiin muuttamiseksi mahdollisimman samankaltaiseksi kuin toivottu sukupuoli.

B. Transseksuaalisen identiteetin kokemus on kestänyt vähintään kaksi vuotta.

C. Kyseessä ei ole muun mielenterveyshäiriön, esimerkiksi skitsofrenian oire tai kromosomipoikkeavuus.

Keskeisiä piirteitä

1. Omien sukupuolieroa ilmaisevien ruumiinosien ja toimintojen kokeminen soveltumattomiksi ja vastenmielisiksi
2. Voimakas halu tulla muutetuksi anatomisesti vastakkaisen sukupuolen kaltaiseksi
3. Voimakas halu saada toisen sukupuolen yhteiskunnallinen asema

(Pimenoff 1993)

Anamneesissa usein

- jo muutaman vuoden iästä tunne toiseen sukupuoleen kuulumisesta
  - ”syntynyt väärään ruumiiseen”
  - toisen sukupuolen mukaista käytöstä, leikkejä
- murrosiän fyysiset muutokset vastenmielisiä
  - rintojen sitominen yleistä FtM:lla
  - naiseksi pukeutuminen salaa MtF:lla
  - fantasioita itsensä silpomisesta tai jopa itsensä silpomista ääritapauksissa
- vaikeus elää odotetussa sukupuoliroolissa → vieraantumisen tunteita, oireilua

Psykiatrinen diagnoosi?

- Amerikassa aiemmin kirjavat hoitosysteemit → huoli niistä, joilla ei kyseessä transsukupuolisuus, vaan jokin mielenterveydenhäiriö
- HBIGDA-järjestöltä (nyk. WPATH) Standards of Care -79
- samalla vakuuttuneisuus, että diagnosointi psykiatrien tehtävä
- DSM-luokitukseen 1980, sitten ICD:hen (F-lukuun eli mielenterveyden häiriöihin)

Etiologia avoin

- psykologisia teorioita
  - ongelmat varhaisessa vuorovaikutuksessa, samaistuminen toisen sukupuolen vanhempaan etc.
- biologisia teorioita
  - häiriöt hormonitoiminnassa sikiöaikana tai syntymän jälkeen
  - aivojen sukupuolikäyttäytymiseen liittyvien alueiden kehittyminen eri suuntaan kuin muu ruumis (geneettinen tausta? huom. kaksoset)
- heterogeeninen etiologia?
  - deskriptiivinen diagnoosi sateenvarjokäsite?

BSTc -löydös

”…transsexuals’ sexual differentiation of the brain and genitals may go into opposite directions and point to a neurobiological basis of gender identity disorder.”

Kruijver FP, Zhou JN, Pool CW, Hofman MA, Gooren LJ, Swaab DF. Male-to-female transsexuals have female neuron numbers in a limbic nucleus. J Clin Endocrinol Metab. 2000 May;85(5):2034-41.

Bao & Swaab: Sex Differences in the Brain, Behavior, and Neuropsychiatric Disorders.

Neuroscientist 2010;16:550-556

- sukuelinten erilaistuminen in utero tapahtuu varhaisemmassa vaiheessa kuin aivojen sukupuolinen erilaistuminen → näihin prosesseihin voi vaikuttaa toisistaan riippumatta
- sikiön aivot kehittyvät maskuliiniseen suuntaan testosteronin vaikutuksesta ja femiiniseen suuntaan testosteronin vaikutuksen puuttuessa
- sukupuoli-identiteetti on ohjelmoitu aivoihin varhaisessa kehitysvaiheessa
- ei ole todisteita siitä, että syntymän jälkeisellä sosiaalisella ympäristöllä olisi ratkaisevaa vaikutusta sukupuoli-identiteetin kehittymiseen

TAMPEREEN YLIOPISTO

Ilmaantuvuus hoitoon hakeutuneiden perusteella

	Ilmaantuvuus / 100 000 ihmistä / vuosi			
	Kaikki	MtoF	FtoM	MtoF:FtoM
Australia 1976-1978[3]	0.58			5:1
Tanska 1970-1977[3]	0.21			2.8:1
Singapore 1971-1985[3]	1.58			2.9:1
Saksa 1981-1990[3]	0.21-0.24			2.3:1
Ruotsi 1967-1970[3]	0.15			1:1
Ruotsi 7/1972-6/1982[3]	0.20	0.23	0.18	1.3:1
Ruotsi 7/1982-6/1992[3]	0.14	0.16	0.11	1.5:1
Ruotsi 7/1992-6/2002[3]	0.24	0.32	0.16	1.9:1
Ruotsi 2003-2005[4]	0.29-0.53			2:1
Suomi (arvio 2003-2005)	0.38-0.57			1.5:1

MtoF = male to female, FtoM = female to male

Mattila: Sukupuolen korjaushoidot kohentavat transsukupuolisten potilaiden psykososiaalista toimintakykyä. *Suomen Lääkärilehti* 2008;63:163-168.

Transsukupuolisuuden hoito

- vuosikymmenien varrella kokeiltu erilaisia hoitoja, mm.:
  - yritetty muuttaa identiteettiä psykoterapian avulla biologista sukupuolta vastaavaksi
  - sähköhoitoa
  - suuria annoksia biologisen sukupuolen mukaisia hormoneja
- hoitoyritykset eivät ole juuri koskaan tuottaneet pysyvää tulosta
- paras helpotus sukupuoliristiriitaan on tullut sukupuolen korjaushoidosta

Transsukupuolisuuden hoito

- hyvin vähän tekemistä perinteisen psykiatrisen hoidon kanssa
- ensisijaisesti hoidot somaattisia
- tukihoito lähinnä psykososiaalista supportiota

Laki ja asetus voimaan 1.1.2003

- **Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (n:o 563/ 2002)**
- **Sosiaali- ja terveysministeriön asetus sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (n:o 1053/ 2002)**

Asetuksen 2 ja 3 §

- **2§:…Sukupuolen muuttamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito keskitetään Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan ja Tampereen yliopistolliseen sairaalaan. Kun henkilö hakeutuu hoitoon transseksuaalisuuden takia tai hänen sukupuoli-identiteettinsä muutoin vaatii selvitystä, hänet tulee ohjata jatkotutkimuksiin toiseen edellä mainituista sairaaloista. …**
- **3§: Henkilön transseksuaalisuuden tutkimusta, hoitoa ja seurantaa varten Helsingin yliopistollisessa keskussairaalassa ja Tampereen yliopistollisessa sairaalassa on transseksuaalisuuden tutkimukseen ja hoitoon perehtynyt moniammatillinen työryhmä. …**

TAYS:n TRANS-poliklinikka

- yleissairaalapsykiatrian yksikön toimintaa
- 2 psykiatria, 1 psykiatriaan erikoistuva
- psykologi
- sosiaalityöntekijä
- sairaanhoitaja
- kaikilla muitakin tehtäviä

Diagnostinen vaihe n. 6 kk

- tavoitteena sukupuoli-identiteetin diagnosointi = pitkälti erotusdiagnostiikkaa
- käynti sairaanhoitajalla:
  - SCID-I, sp-identiteettikysely, taustat, aikaisempien hoitotietojen tilaus, tutkittavan informointi
- käynti sosiaalityöntekijällä:
  - laaja-alainen psykososiaalinen elämänhistorian ja elämäntilanteen kartoitus
- 1-2 käyntiä psykiatrilla
  - sairaushistoria, lääkitys, oirekyselyitä (mm. SCL-90, Audit), SCID-II (soveltuvin osin), elämänhistoria sp-identiteettinäkökulmasta
- psykologin tutkimus - laaja

Diagnostinen vaihe n. 6 kk

- palautehoitoneuvottelu
  - läsnä tutkittava, kaikki työntekijät (jos mahdollista), mahdollisesti läheisiä
  - diagnoosi → joko aloitetaan sukupuolen korjaushoito tai ohjataan muualle hoitoon
- varsinainen läheistapaaminen ennen tai jälkeen palautehoitoneuvottelun (ei pakollinen, jos tutkittava ei halua)
  - sairaanhoitaja ja sosiaalityöntekijä vetävät (perheterapeutteja)

Erotusdiagnostiikkaa

- psykoosit
- persoonallisuushäiriöön liittyvä identiteettidiffuusio
- jonkin muun ongelman ratkaisuyritys jne.
- n. 2/3-3/4 tutkittavista diagnosoidaan transsukupuolisiksi
- psykoosi- tai persoonallisuushäiriödiagnoosi ei sinänsä sulje pois transsukupuolisuutta → hoidot voi joissain tapauksissa aloittaa, jos myös F64.0 täyttyy ja henkilön voimavarat riittävät hoitoihin

Terminologiaa

- ”sukupuolen vaihto” ei kuvaa transsukupuolisen omaa kokemusta
- ”sukupuolen vaihdosleikkaus” ei myöskään kuvaa transpotilaan omaa kokemusta sen paremmin kuin koko hoitoprosessiakaan
- nykyään terminä *sukupuolen korjaus*
  - HRT = hormonal reassignment treatment eli hormonikorjaushoito
  - sosiaalinen sukupuolen korjaus
  - juridinen sukupuolen korjaus
  - SRS = sex reassignment surgery eli sukuelinkirurginen korjaushoito